

FRENHOFFER – NHÂN VẬT KỲ ẢO TRONG TRUYỆN NGẮN KIỆT TÁC KHÔNG NGƯỜI BIẾT CỦA HONORÉ DE BALZAC

Lương Thị Hồng Gấm¹

Tóm tắt: Kiệt tác không người biết là một trong những truyện ngắn kỳ ảo tiêu biểu của H. De Balzac. Cái kỳ ảo trong tác phẩm được biểu hiện trên nhiều phương diện, trong đó, Frenhofer được xem là một nhân vật kỳ ảo tiêu biểu. Cái kỳ ảo của nhân vật Frenhofer được biểu hiện tập trung ở ba khía cạnh: tính “siêu nhiên”; trạng thái vô thức và năng lực ban sự sống cho nhân vật. Việc xây dựng thành công hình tượng nhân vật kỳ ảo Frenhofer đã góp một phần quan trọng làm nên sức hấp dẫn và thành công cho tác phẩm.

Từ khóa: Frenhofer, nhân vật, kỳ ảo, Kiệt tác không người biết, Honoré de Balzac

1. MỞ ĐẦU

“Cái kỳ ảo” (fantastic) đến nay không phải là một thuật ngữ quá mới mẻ. Tuy nhiên, với nội hàm phong phú của mình, nó đã và vẫn đang trở thành đối tượng có sức hấp dẫn, lôi cuốn giới nghiên cứu và phê bình văn học.

Trong văn học nói chung, yếu tố kỳ ảo được các tác giả sử dụng như một phương tiện nghệ thuật nhằm chuyển tải những nội dung, nội hàm của khái niệm “kỳ ảo”. Theo *Từ điển tiếng Việt*: “kỳ nghĩa là lạ đến mức làm người ta phải ngạc nhiên, còn *ảo* có nghĩa là giống như thật, nhưng nó lại không có thật. Như vậy, “kỳ ảo” chính là kỳ lạ, tựa như không có thật mà chỉ có trong tưởng tượng” [3, tr.518].

Lê Nguyên Cẩn, trong chuyên luận *Cái kỳ ảo trong tác phẩm Balzac* tiếp tục phát triển, làm rõ hơn khái niệm này: “Cái kỳ ảo là một phạm trù tư duy nghệ thuật, nó được tạo ra nhờ trí tưởng tượng và được biểu hiện bằng các yếu tố siêu nhiên, khác lạ, phi thường, độc đáo... Nó có mặt trong văn học dân gian, văn học viết qua các thời đại. Nó tồn tại trên thực ảo, và tồn tại độc lập, không hòa tan vào các dạng thức khác của trí tưởng tượng” [2, tr.12]. Quan niệm trên được tác giả chuyên luận đúc rút từ nhiều cuốn từ điển của Pháp, của Rumani, từ điển Pháp – Việt... về nội hàm khái niệm cái kỳ ảo. Nhìn chung, tất cả đều nhấn mạnh đến tính chất siêu nhiên, hư ảo, phi thực, huyền hoặc, kỳ quặc, dị thường... của yếu tố này.

¹ Trường Đại học Sư phạm Hà Nội 2, Email: luongthihonggam@hpu2.edu.vn

H. Balzac – nhà văn hiện thực nổi tiếng người Pháp thế kỷ XIX – có thể xem là một trong những tác giả tiêu biểu viết về cái kỳ ảo, thậm chí “Hiện tượng Balzac trở nên phức tạp, có góc cạnh cũng vì sự có mặt của các yếu tố kỳ ảo trong nhiều tác phẩm của ông” [2, tr.28]. Trong bộ *Tấn trò đời*, theo khảo sát của Lê Nguyên Cần, chỉ có 13 tác phẩm sử dụng yếu tố kỳ ảo trên toàn bộ 97 tác phẩm (chiếm 13%). Đây là con số tương đối ít nếu xét ở tổng thể tập truyện. Tuy nhiên, nếu xem xét trong khuôn khổ các tác phẩm thuộc phần *Khảo luận triết học* (hay *Khảo cứu triết học*), thì lại có tới 12/21 sáng tác kỳ ảo (chiếm 57%). Rõ ràng, điều này đã ngầm khẳng định các tác phẩm kỳ ảo đóng vai trò quan trọng, nòng cốt trong *Khảo luận triết học*, một trong ba bộ phận cấu thành *Tấn trò đời*. Cùng với *Miếng da lừa*, *Thuốc trường sinh*, *Louis Lambert*, *Melmoth quy thiện*, *Séraphita*, *Jesus-Christ ở Flandre ...*, *Kiệt tác không người biết* (có người dịch là *Kiệt tác chưa ai biết tới*) là trong những tác phẩm kỳ ảo tiêu biểu của *Tấn trò đời* nói chung, phần *Khảo luận triết học* nói riêng. “Xuất hiện lần đầu tiên trên tạp chí Nghệ sĩ (L’Artiste) vào năm 1831, tác phẩm mang tên và phụ đề *Kiệt tác không người biết, truyện kỳ ảo*. Về sau, qua các lần tái bản, *Kiệt tác không người biết* bỏ đi phụ đề “truyện kỳ ảo” và được sửa chữa, thêm bớt nhiều, nhằm gia tăng phần tư duy mỹ học, mở rộng tầm triết học” [1, tr.328]. Qua bản dịch của Lê Hồng Sâm cùng quan niệm về cái kỳ ảo, yếu tố kỳ ảo trong truyện ngắn *Kiệt tác không người biết* được biểu hiện trên nhiều phương diện như nhân vật, không gian, thời gian, ánh sáng, màu sắc... Trong phạm vi nghiên cứu của bài viết, chúng tôi chỉ tập trung phân tích yếu tố kỳ ảo từ phương diện nhân vật Frenhofer – nhân vật kỳ ảo tiêu biểu nhất của tác phẩm.

2. NỘI DUNG NGHIÊN CỨU

Trong văn học, yếu tố kỳ ảo có thể bắt nguồn từ nhiều khía cạnh khác nhau của tác phẩm, trong đó có khía cạnh nhân vật. Từ quan niệm về cái kỳ ảo nói chung, chúng tôi phân chia nhân vật kỳ ảo ra làm hai kiểu. Thứ nhất: đó là kiểu nhân vật siêu nhiên, có những năng lực thần kỳ, biến hóa linh hoạt, không tồn tại trong đời sống thực như thần, tiên, ông bụt, ma, quỷ... Thứ hai: nhân vật là con người nhưng lại có những yếu tố lạ kỳ trong cuộc đời, cuộc sống như được sinh ra thần kỳ, được tái sinh, có khả năng phi thường (tiên tri, dự báo,...), hình dung quái dị, tâm thức hư ảo... tạo nên sự khó tin, khó hiểu mà lý trí con người chưa khám phá hết hoặc chưa khám phá được. Nhìn chung, quan niệm rộng mở về cái kỳ ảo đã tạo điều kiện cho người đọc cũng như các nhà nghiên cứu tìm tòi, phát hiện được thêm nhiều khía cạnh mang màu sắc kỳ ảo trong nhân vật văn học từ cổ chí kim.

Đọc *Kiệt tác không người biết*, có lẽ không khó để nhận ra nhân vật kì lạ nhất trong truyện chính là Frenhofer. Chúng tôi gọi đây là “nhân vật kỳ ảo”, theo cách hiểu thứ hai,

tập trung ở sự quái dị, năng lực phi thường, tâm thức hư ảo một cách khó tin, khó hiểu, khó lý giải. Cái kỳ ảo trong tác phẩm cũng phần lớn được thể hiện và cảm nhận qua nhân vật này.

Frenhofer là một họa sĩ, vốn cũng chỉ là một con người như các nhân vật khác trong truyện. Tuy nhiên, trong con mắt của độc giả, đặc biệt là qua cảm nhận của nhân vật chàng trai trẻ Poussin, ông không phải là một con người bình thường mà vô cùng kỳ lạ. Frenhofer không chỉ kỳ lạ ở sự “siêu nhiên”, có năng lực “thổi hồn” cho tranh qua con mắt điệu kỳ nghề nghiệp mà đó còn là con người của hai ranh giới giữa mơ và thực. Nói cách khác, nhân vật thường tồn tại trong trạng thái vô thức, hư ảo – cũng là một trong những biểu hiện để nhận bắt cái kỳ ảo trong tác phẩm.

2.1. Frenhofer – Nhân vật “siêu nhiên”

“Siêu nhiên” – hiểu một cách khái quát là những điều vượt ra khỏi phạm vi tự nhiên, không thể giải thích bởi cách quy luật tự nhiên. Cái siêu nhiên đã xuất hiện trong văn học từ những câu chuyện thuở hồng hoang, phát triển cùng nhiều thể loại văn học, với những biểu hiện khác nhau. Từ những câu chuyện thần thoại, cổ tích cho đến những câu chuyện tạo nên sự lưỡng lự, nghi ngờ, kiểu như truyện của Hoffmann, Jan Potocki... là cả một quá trình dài. Đối với nhà văn Balzac, theo các nhà nghiên cứu, chính một số truyện của nhà văn người Đức Hoffmann (1776 – 1822) như *Bài học vĩ cầm*, *Thuốc của quý...* đã gợi ý cho ông sáng tác về cái kỳ ảo, cái siêu nhiên. Khi nghiên cứu về Frenhofer trong truyện ngắn *Kiệt tác không người biết*, không phải vô cớ mà chúng tôi gọi ông là nhân vật “siêu nhiên”. Cách gọi này xuất phát từ chính cảm nhận của chàng trai Poussin về “ông già” ấy, mặt khác, một số biểu hiện tạo nên sự “không thể hiểu được” của Frenhofer trong truyện cũng tạo nên căn cứ thể hiện chất “siêu nhiên” đó ở nhân vật này.

Sự kỳ lạ của Frenhofer bắt đầu ngay từ khi ông xuất hiện, với “bộ y phục kỳ quặc, qua tấm ren lộng lẫy đeo trước ngực, qua vẻ ung dung quyền thế trong dáng đi” [1, tr.332], khiến ban đầu, chàng họa sĩ trẻ Poussin phỏng đoán nhân vật này hoặc là người bảo trợ hoặc là bạn của họa sĩ Porbus. Song, quan sát kỹ hơn, Poussin lại nhận ra: “thế nhưng có điều quý quái trên gương mặt kia, và đặc biệt là cái gì đó không hiểu nó dụ hoặc các nghệ sĩ” [1, tr.332]. Chính “cái gì đó không hiểu” ẩn sau gương mặt của ông già lạ mặt kia đã không chỉ khiến Poussin, mà cả độc giả cũng cảm thấy tò mò về con người ấy. Có gì lại “không hiểu” được khi nhìn vào gương mặt của một người? Rõ ràng, cách miêu tả, giới thiệu nhân vật của nhà văn đã hé mở một phần nào yếu tố kỳ ảo xuất hiện ở nhân vật gây nhiều chú ý này. Poussin đã giải thích vì sao anh lại cảm thấy không hiểu được khuôn mặt đó bằng việc miêu tả tỉ mỉ hơn từng chi tiết hiện lên trên gương mặt đó: “Xin hãy tưởng tượng một vàng trán hói, dô ra, gồ lên, đâm bổ xuống chiếc mũi nhỏ và tẹt, đầu

mũi héch lên như mũi của Rabelais hay Socrate; một khóe miệng nhăn nhúm và cười cợt, cái cằm ngắn, vênh lên kiêu hãnh, điểm chòm râu hoa râm xén nhọn; cặp mắt xanh lục như nước biển khơi, bề ngoài có vẻ mờ đi vì tuổi tác, nhưng do sự tương phản của lòng trắng óng ánh xà cừ mà đồng tử bên trong đưa đẩy, chắc thỉnh thoảng đôi mắt ấy phải phóng ra những ánh nhìn thôi miên khi giận dữ bùng bùng hay hào hứng cao độ. Và chẳng bộ mặt tàn úa một cách lạ lùng vì những nhọc nhằn của tuổi tác, còn úa tàn hơn nữa vì những ý tưởng làm hao mòn cả tâm hồn lẫn cơ thể. Mắt chẳng còn lông mi, chỉ thấp thoáng vài vết lông mày bên trên vòm mắt nhô ra. Hãy đặt cái đầu này lên một thân hình gầy guộc và yếu ớt, hãy bao quanh nó một lớp ren trắng muốt đan dệt cầu kỳ như lưới dao gờ cá, hãy thả một sợi dây chuyền vàng to nặng trên tấm áo ngắn màu đen, thế là các bạn sẽ có một hình ảnh chưa hoàn chỉnh về nhân vật này...” [1, tr.333].

Dành cả một đoạn văn dài để miêu tả những đặc điểm ngoại hình, đặc biệt là những đường nét trên khuôn mặt của nhân vật Frenhofer, rõ ràng Poussin đã phải quan sát thật kỹ lưỡng về con người này, mặc dù chỉ trong những giây phút bắt gặp tình cờ. Chính sự kỳ lạ, đầy vẻ “không hiểu”, đầy tính “siêu nhiên”, quái dị về ông già ấy đã buộc Poussin phải quan sát kỹ lưỡng như vậy. Tuy nhiên, đó mới chỉ là những cảm nhận ban đầu của Poussin khi lần đầu tiên gặp ông già Frenhofer. Nhưng càng tiếp xúc về sau, khi chứng kiến những hành động, lời nói của Frenhofer, Poussin lại càng thấy ông “siêu nhiên”, thậm chí có khi là một lão “quỷ thần”, khi lại là một “vị thần” trong niềm ngưỡng mộ tha thiết của anh.

Poussin thấy Frenhofer giống như một “quỷ thần” khi anh trực tiếp được chiêm ngưỡng những nét bút vẽ điêu luyện của ông trên bức họa của họa sĩ Porbus: “Ông vẽ thật nhanh với những động tác ngắn thật nóng nảy, thật giật cục đến mức chàng Poussin trẻ tuổi thấy dường như trong thân hình nhân vật kỳ quái này có một quỷ thần đang hành động qua bàn tay ông, đang cầm lấy những bàn tay ấy một cách huyền hoặc trái với ý của con người: ánh mắt sáng quắc linh dị...” [1, tr.342]. Mặc dù đó chỉ là những tưởng tượng, cảm nhận của Poussin về vị “quỷ thần” bên trong Frenhofer, song điều đó cũng cho thấy con người ông thật khác lạ, quái dị so với người bình thường. Ngay cả tác giả cũng gọi ông là “vị quỷ thần” một cách tự nhiên nhất: “Cuối cùng, vị quỷ thần ấy dừng tay, quay về phía Porbus và Poussin đang lặng ngắt vì khâm phục” [1, tr.342].

Poussin còn gọi Frenhofer là “vị thần hội họa”, khi anh vô cùng sung sướng được ngắm nhìn “bức vẽ nguệch ngoạc đầu tiên” của Frenhofer: “Trời đất! Thì ra tôi đang ở trong nhà vị thần hội họa” [1, tr.344]. Trước đó, một chi tiết nữa cũng góp phần tô đậm thêm cảm nhận về tính chất “siêu nhiên” đầy bí ẩn của ông già ấy trong Poussin, đó là cái tên của ông già, khi anh định hỏi Porbus thì đáp lại là hành động lạ lùng của họa sĩ: “đặt một ngón tay lên môi với vẻ bí ẩn” [1, tr.344]. Hành động đó của ngài Porbus một mặt

thể hiện thái độ kính trọng vô cùng với Frenhofer, nhưng mặt khác, nhà văn cũng lại ngầm tạo cho nhân vật của mình thêm thần bí, khác thường hơn.

Đặc biệt, Nicolas Poussin lại càng không thể thấy Frenhofer như một con người bình thường được khi anh nghe những lời mà “vị thần” ấy “đang trò chuyện với thần linh của mình” [1, tr.346]. Đến lúc này, Frenhofer đích thực là một “sinh thể siêu nhiên” trong cảm nhận từ một “mãnh lực của một niềm hiếu kỳ nghệ sĩ không giải thích nổi” ở Poussin: “Đối với anh, ông lão mắt trắng dã, chăm chú và đờ đẫn, đã vượt khỏi con người, ông hiện ra như một vị thần kỳ dị sống trong một thế giới lạ lùng chưa từng biết. Ông làm thức dậy muôn ngàn ý tưởng mơ hồ trong tâm hồn. Không thể nào định nghĩa được hiện tượng tinh thần của thứ mê hoặc này cũng như không thể nào diễn tả được nỗi xúc động mà một khúc hát gọi nhớ quê hương khơi lên trong lòng kẻ lưu đầy” [1, tr.347]. Rõ ràng, Frenhofer không hề đơn thuần chỉ là một họa sĩ trứ danh tài giỏi mà: “mọi thứ ở ông già này đều vượt ra ngoài giới hạn của bản chất người” [1, tr.347]. Chính nhà văn cũng gọi ông là “sinh thể siêu nhiên” [1, tr.347].

Có thể nói rằng, qua những chi tiết nói lên cái nhìn và cảm nhận của nhân vật Poussin và tác giả về Frenhofer, người đọc có thể nhận thấy đây là một nhân vật đặc biệt, kỳ quặc với những đặc điểm mang tính “siêu nhiên” thần bí. Song, yếu tố siêu nhiên trong *Kiệt tác không người biết* của Balzac khác yếu tố siêu nhiên trong văn học dân gian hay trong truyện kỳ ảo kiểu Hoffmann. Sự khác nhau ấy được thể hiện chủ yếu ở điều “Trong tác phẩm của Balzac, cái siêu nhiên không hề xâm nhập thực tại” [1, tr.328]. Qua cảm nhận của Poussin, mặt Frenhofer có “cái gì đó quý quái” và khi ông sửa lại bức họa cho Porbus, chàng Poussin thấy dường như “quỷ thần đang hành động qua bàn tay ông”, nhưng người kể lý giải rõ Frenhofer “là một hình ảnh trọn vẹn của bản chất nghệ sĩ, của cái bản chất rò rỉ được ủy thác bao quyền lực và quá thường xuyên lạm dụng quyền lực” [1, tr.342]. Vì không hiểu Frenhofer, Poussin mới thấy ông như siêu nhiên, quái dị. Như vậy, cái kỳ ảo, cái “siêu nhiên” của Frenhofer ở đây thực chất bắt nguồn từ sự chưa hiểu thấu của Poussin và thậm chí của cả người đọc về nhân vật này.

Tuy nhiên, dù lý giải yếu tố siêu nhiên không hề xâm nhập thực tại trong *Kiệt tác không người biết*, song chúng ta cũng không thể phủ nhận tính chất huyền hoặc, kỳ ảo được thể hiện ở nhân vật Frenhofer. Chính sự mơ hồ, khó hiểu về con người Frenhofer là yếu tố quan trọng làm nên nhân vật kỳ ảo trong ông. Tuy rằng nhân vật không hề mang những phép màu nhiệm thần tiên của thế giới siêu thực, dù là qua cảm nhận của Poussin, nhưng ở Frenhofer, người đọc vẫn có một cảm giác lạ, mơ hồ như ông đang sống ở một thế giới khác. Và không cần đến chàng họa sĩ trẻ tuổi Poussin giúp chúng ta cảm nhận, chính Frenhofer với những trạng huống tinh thần phức tạp của thế giới vô thức đã góp phần bộc lộ điều đó.

2.2. Frenhofer – Nhân vật tồn tại trong trạng thái vô thức

“Vô thức” là các hoạt động tinh thần bên trong diễn ra mà con người không nhận thức được. Sigmund Freud, người sáng lập *Phân tâm học*, đã tuyên bố rằng các quá trình vô thức như vậy có thể ảnh hưởng đến hành vi của một người, khiến cho họ không có được sự tỉnh táo trong đời sống thực tại. Xây dựng kiểu nhân vật tồn tại trong trạng thái vô thức với những sự kiện nửa thực, nửa mơ trong *Kiệt tác không người biết*, Balzac đã khéo léo tạo nên một bức màn bí ẩn cho nhân vật Frenhofer nhằm cuốn hút người đọc. Chúng tôi cho rằng, đây cũng là một trong những biểu hiện của tính chất kỳ ảo trong nhân vật. Kiểu nhân vật kỳ ảo với tâm thức đầy hư ảo, nửa thực nửa mơ này thường sống trong hai thế giới khác biệt.

Thế giới thứ nhất, đó là thế giới của cuộc sống đời thường, cuộc sống của những Poussin, Porbus, Gillette hay của bất cứ ai trên cuộc đời trần tục. Nếu xem xét thế giới này để truy tìm cái gọi là kỳ ảo thì chắc hẳn sẽ khó mà thấy được gì. Cái kỳ ảo chỉ có thể được tìm thấy trong thế giới thứ hai – thế giới vô thức của riêng Frenhofer, khi họa sĩ này để cho tâm tưởng của mình hoàn toàn thoát ly khỏi thực tại đang sống, để triền miên mãi miết theo những suy tưởng đầy mơ hồ, không thực tế. Người ta còn có thể coi đó là một tình trạng điên loạn nhất thời, khi con người tự tách ly bản thân ra khỏi cuộc sống thực để sống trong một thế giới khác. Trong thế giới đó, Frenhofer nhìn thấy những bức tranh như nhảy múa, thấy con người trong tranh như đang cựa quậy, hành động, chào mời. Cũng trong thế giới đó, có khi nhà họa sĩ chìm sâu vào những ảo tượng, đắm mình trong những suy nghĩ của vô thức, khiến cho những kẻ của thế giới thứ nhất kia chẳng thể nào hiểu nổi. Vẫn trong thế giới đó, Frenhofer có một Catherine Lescault của riêng ông, chỉ một mình ông nhìn thấy, cảm thấy, thậm chí ông còn dành cho nàng một tình yêu mãnh liệt của một kẻ si tình, giống như sự si tình của chàng *Don Quixote* dành cho nàng Dulcinea trong tưởng tượng.

Trong khi đang nói chuyện với Porbus và Poussin, Frenhofer nhắc đến ngài Pygmalion rồi ngay lập tức “rơi vào trạng thái mơ màng sâu xa, và hai mắt cứ chăm chăm, tay nghịch con dao ăn một cách máy móc”. Đó là bởi ông “đang trò chuyện với thần linh của mình”. Trạng thái vô thức đó khiến Frenhofer cứ liên tục nói những điều chẳng ăn nhập gì với câu chuyện thực tế cùng hai họa sĩ bên cạnh kia. Ông tự dành riêng cho mình một thế giới, thế giới chẳng ai hiểu được lời ông nói, nhưng với sự xúc động vô cùng mãnh liệt: “Ôi! Để nhìn thấy một khoảnh khắc, một lần thôi, bản chất thánh thần trọn vẹn, tóm lại để nhìn thấy lý tưởng, ta có thể biến đi toàn bộ tài sản, nhưng mà hỡi nhan sắc thần tiên, ta sẽ tìm người tận chốn huyền hư của người! Giống như Orphée, ta sẽ xuống cõi âm của nghệ thuật để từ đó đem trở về sự sống” [1, tr.353]. Lúc này, Frenhofer chẳng

còn quan tâm đến ai mà cứ mê mãi đắm chìm trong khát khao chinh phục, chiếm lĩnh cái đẹp của mình.

Đặc biệt, khi nhắc đến tuyệt tác mà Frenhofer ấp ủ và gìn giữ như một báu vật về nàng Catherine Lescault, sự vô thức ở Frenhofer lại ngày càng trở nên trầm trọng, dần dần như thành một bệnh lý tinh thần của sự điên loạn. Chỉ một lời đề nghị, lời thỉnh cầu của Porbus, rằng nếu Poussin đồng ý cho ông mượn Gillette xinh đẹp làm người mẫu, thì ông sẽ cho họ được xem bức tuyệt tác của mình, Frenhofer lại rơi vào trạng thái “hoàn toàn ngây độn”, rồi ngay lập tức, ông tuôn ra một tràng dài đầy đau đớn, vừa như phần nộ: “Thế nào cơ, phô bày con người do ta sáng tạo, vợ của ta ư?... Nàng là của ta, của một mình ta. Ta yêu nàng. Nàng đã chẳng mỉm cười với ta mỗi khi ta đưa một nét bút vẽ nàng hay sao?... Không, không! Ngày hôm sau ta sẽ giết chết cái kẻ làm nhơ bẩn nàng vì một ánh mắt! Ta sẽ giết chết anh tức thì, anh ấy, anh bạn à, nếu anh không quỳ gối để chào nàng...” [1, tr.355].

Nhắc đến nàng Catherine Lescault, tình yêu nghệ thuật với niềm đam mê cháy bỏng dâng trào trong con người Frenhofer: “Ông già dường như trẻ lại; mắt ông có ánh sáng và sức sống; đôi má nhợt nhạt nhuốm sắc đỏ thắm, và bàn tay run run” [1, tr.355]. Frenhofer luôn sống trong vô thức với người đàn bà tưởng tượng ấy. Song, khi nghe Poussin nói rằng trên tấm vải của ông thực chất chẳng có gì, Frenhofer đã phần nộ thực sự. Sự phần nộ bất bình thường, xúc động mạnh kèm theo trạng thái điên loạn đầy đau khổ: “Ông già tóm mạnh lấy cánh tay chàng trai mà bảo: - Người chẳng thấy gì hết, đồ tiện nhân! Tên kẻ cướp! Gã vô lại! Thằng đĩ đực! Thế người lên đây làm gì?” [1, tr.357]. Và dù đã cố gắng né tránh, nhưng cuối cùng Porbus cũng phải thừa nhận cái điều đau khổ ấy với ông già đáng thương. Chỉ đến lúc này, Frenhofer mới thực sự quẩn quại với sự thật về bức họa mà ông đã dày công nung nấu hy vọng và niềm đam mê suốt mười năm ấy. Và đồng thời với việc nhận thức lại sự thực đó, Frenhofer đã lựa chọn cho mình một cái chết đầy đau khổ.

Như vậy, có thể thấy rằng, trong suốt mười năm lao động nghệ thuật, Frenhofer đã luôn sống với ảo tưởng về bức họa đề đời của mình. Chính ảo tưởng đó khiến họa sĩ nhiều khi không còn là chính mình nữa, khiến cuộc sống của ông thường rơi vào tình trạng vô thức, với những tưởng tượng đẹp đẽ, mơ hồ của mình. Những điều này chỉ có thể giải thích bởi niềm đam mê, niềm khát khao sáng tạo đến tột độ của Frenhofer. Tuy vậy, những miên man trong tưởng tượng, trong thế giới riêng của nhân vật là yếu tố góp phần qua trọng tạo nên tính mơ hồ về cuộc sống, tính kỳ ảo cho tác phẩm. Đặc biệt, trong *Kiệt tác không người biết*, lời nói của nhân vật Frenhofer chiếm số dòng khá lớn, dù là khi ông triết lý về nghệ thuật, bình luận về tranh hay mãi miết mơ hồ trong dòng vô thức. Chính

điều này càng khiến người đọc chú ý nhiều hơn đến nhân vật và cái quái dị, kỳ lạ, kỳ ảo từ nhân vật này càng được biểu lộ rõ.

Trong *Kiệt tác không người biết*, khát khao sáng tạo thái quá khiến họa sĩ thành bất lực, mong muốn hoàn thiện tuyệt đối dẫn đến hủy diệt tác phẩm. Bởi vậy, chúng ta có thể hiểu được một lý do quan trọng dẫn đến tình trạng trên của nhân vật Frenhofer chính là ở cái khát khao mãnh liệt với hội họa này. Không chỉ vậy, ông còn là người có một năng lực đặc biệt: năng lực “ban sự sống cho nhân vật” (cách nói của chính Frenhofer trong tác phẩm). Thực tế, năng lực này cũng có thể được xem là một biểu hiện của trạng thái vô thức, song nó đặc biệt lại gợi lên cho người đọc những ấn tượng kỳ bí hơn nữa về Frenhofer.

2.3. Frenhofer - Năng lực “ban sự sống cho nhân vật”

Xuất phát từ chính khát khao sáng tạo thái quá trong hội họa, ở nhân vật Frenhofer có một khả năng đặc biệt mà không phải bất kỳ một họa sĩ tài năng nào cũng có – đó là khả năng nhìn thấy và tạo ra được linh hồn đang vận động của bức tranh. Song, đây quả thật là năng lực nghệ sĩ thực sự hay chỉ là những ảo mộng của con mắt siêu phàm?

Trong *Kiệt tác không người biết*, Frenhofer nói rằng ông đang tận mắt nhìn thấy bức tranh vận động, ngay cả khi Porbus và Poussin không nhận thấy. Sau khi thêm vào bức tranh mà Frenhofer cho là “vô hồn” của họa sĩ Porbus vài nét vẽ, trước “niềm ngưỡng mộ nhiệt thành nhất” của Porbus và Poussin, Frenhofer liền nói: “Anh có thấy không, chàng trai, anh có thấy là nhờ ba hay bốn nét quệt và một lớp màu biêng biếc trong suốt, có thể làm cho gió lưu thông quanh mái đầu của bà thánh tội nghiệp chắc phải ngọt ngào và cảm thấy bị tù túng trong bầu không khí đặc sệt này? Hãy nhìn xem giờ đây tám choàng kia phát phới và người ta hiểu là làn gió nhẹ đang dâng nó lên!” [1, tr.348]. Đây chính là khả năng mà, theo như Frenhofer nói, là “bí quyết ban sự sống cho nhân vật” [1, tr.342] do người thầy Mabuse của ông truyền lại. Song, cũng phải có một con mắt kỳ diệu, khác lạ và một cảm nhận phi thường thì Frenhofer mới “nhìn ra” được những sự sống đang vận động trong bức tranh của ông vẽ. Về điều này, chắc chắn con mắt và năng lực của con người bình thường như Poussin và Porbus không thể có được.

Rồi, khi nói đến bức *Adam* của bậc thầy Mabuse, cũng chỉ có Frenhofer mới cảm nhận được tinh tế và nhìn được sức sống của nhân vật trong tranh: “Người đàn ông hết sức sống động, anh ta đang đứng dậy và sắp đi đến bên chúng ta” [1, tr.340]. Nhưng đặc biệt nhất là bức họa về “người tình” của Frenhofer – bức họa về nàng Catherine Lescault. Khi nói đến tuyệt tác ấy, Frenhofer đã bày tỏ một tâm trạng “hết sức xúc động”, tưởng chừng như nàng Catherine Lescault của ông đang đứng trước mặt, với tất cả những đặc điểm của một con người thực: “Ta thấy mắt nàng như rớm lệ, da thịt nàng rung chuyển.

Các bím tóc của nàng lay động. Nàng thờ!"; "Và mái tóc này, ánh sáng chẳng chan hòa lai láng trên đó sao? Nhưng nàng đã thờ, tôi nghĩ thế! Bộ ngực kia, các anh thấy chứ? A! Ai mà chẳng muốn quỳ xuống thờ phụng nàng? Da thịt đang rung động. Nàng sắp đứng dậy, hãy đợi đó" [1, tr.356].

Tuy nhiên, trên thực tế, rõ ràng cả hai họa sĩ Porbus và Poussin đều nhận định, mặc dù đã xem xét vô cùng kỹ lưỡng rồi, cũng không hề thấy gì ngoài một bàn chân tuyệt mỹ xuất hiện ở một góc bức tranh toàn những màu sắc tập hợp hỗn tạp. Để rồi, kết cục là chính tác giả của nó cũng phải nhận ra cái sự thật đau lòng ấy với bức họa mà ông nung nấu suốt mười năm trời. Rõ ràng, tất cả mọi hình ảnh sống động từ những bức tranh mà Frenhofer "nhìn thấy" được, kể cả bức về nàng Catherine Lescault, xét cho cùng cũng đều bắt nguồn từ những tưởng tượng trong thế giới riêng của vị họa sĩ này mà thôi.

Có thể thấy rằng, cả ba khía cạnh để làm nổi bật con người kỳ ảo trong Frenhofer như chúng tôi đã phân tích ở trên đều góp phần làm cho nhân vật trở nên đặc biệt và hấp dẫn người đọc. Tuy nhiên, một câu hỏi quan trọng đặt ra là với việc xây dựng nhân vật kỳ ảo này, tác giả Balzac muốn thể hiện điều gì? Frenhofer là nhân vật chính xuyên suốt toàn bộ tác phẩm. Ngoài những sự kỳ quặc, khó hiểu của nhân vật thì ai cũng biết rằng đó là một họa sĩ có tài, ngay cả Porbus cũng phải nghiêng mình kính cẩn vì điều đó. Tuy nhiên, sau khi bức tranh bí ẩn mà Frenhofer phải mất tới mười năm hoàn thiện và giữ gìn được lộ ra trước con mắt của hai vị họa sĩ kia, thì trong con mắt của họ, "ông già" lúc này chỉ còn là một kẻ điên rồ, vì trên bức tranh ông vẽ, họ chỉ thấy duy nhất "một bàn chân". Cũng là họa sĩ, nhưng cả Porbus và Poussin đều không thể hiểu được khát khao sáng tạo cũng như nghệ thuật ẩn giấu bên trong bức tranh có lẽ vốn dĩ không dành cho những con mắt thường chiêm ngưỡng. Frenhofer cảm thấy vô cùng thất vọng, thậm chí phẫn nộ, và đỉnh điểm của bi kịch là cái chết. Có lẽ, xây dựng hình tượng người nghệ sĩ tài ba nhưng cô độc trên chính hành trình sáng tạo của mình như Frenhofer là một trong những điều mà Balzac muốn hướng tới ở nhân vật này. Nhà văn "đã tìm vào thế giới, cá tính sáng tạo của nghệ sĩ và dường như ông viết để nói hộ ông những trăn trở, dày vò trong sáng tạo nghệ thuật" [2, tr.50]. Rõ ràng, sáng tạo nghệ thuật chưa bao giờ là một công việc dễ dàng. Sản phẩm nghệ thuật (dù ở lĩnh vực nào) không phải ai cũng có thể thẩm thấu được hết giá trị. Bức tranh của Frenhofer là vô giá trong con mắt của ông, nhưng dường như lại chẳng có giá trị gì trong con mắt của những người khác, và một nhà văn như Balzac cũng vậy, làm thế nào để có thể sáng tạo nên một tác phẩm văn học để đời? Và liệu rằng nó có thực sự được người đọc đón nhận và thẩm thấu như điều mà nghệ sĩ mong đợi?

Bên cạnh đó, nếu nhìn rộng ra trong thời hiện đại, hậu hiện đại ngày nay, bức tranh được xem là "Kiệt tác" chưa ai biết biết tới đó có thực sự là không có gì ngoài một "đôi bàn chân" như Porbus và Poussi đã thấy hay không? Liệu rằng, việc xây dựng nhân vật

kỳ ảo Frenhofer cùng bức “kiệt tác” của ông có phải là một dụng ý dự báo trước tương lai về một nền nghệ thuật ấn tượng trừu tượng của Balzac hay không? Rõ ràng, trong thời hiện tại, với việc xuất hiện của chủ nghĩa tượng trưng, chủ nghĩa tối giản, rất nhiều loại hình nghệ thuật đã sử dụng và trưng ra các sản phẩm thành công, trong đó, hội họa, văn học được xem là những ngành nghệ thuật đi đầu ở lĩnh vực này. Do đó, quả không ngoa khi P.Bertault cho rằng Balzac là “nhà phù thủy, nhà tiên tri, ông nhìn thấy, suy diễn và thông báo được quy luật các hiện tượng, quy luật của cái siêu tâm lý, các quy luật mà ông gọi chung là cái thần bí” [dẫn theo 2, tr.37].

Như đã trình bày ở phần *Mở đầu*, *Kiệt tác không người biết* là 1/12 tác phẩm kỳ ảo trong phần *Khảo luận triết học*. Xét từ cấu trúc *Tấn trò đời*, đây là phần được xây dựng sớm nhất và số lượng các sáng tác kỳ ảo cũng tập trung ở đây nhiều nhất (chỉ ngoại trừ *Ursule Mirouet* thuộc phần *Khảo luận phong tục*). Điều này hoàn toàn dễ hiểu, bởi lẽ “Viết *Khảo luận triết học*, Balzac tìm đến các nguyên nhân đã tạo ra các kết quả trong *Khảo luận phong tục*. Tìm về cội nguồn, nguyên nhân, tất phải tìm ra những ý tưởng đã đẻ ra chúng, ở đây philo = idée là như vậy, và luận đề *ý tưởng giết chết người nghĩ ra nó* là một luận đề xuyên suốt phần này. Các yếu tố kỳ ảo được sử dụng trở thành hình thức lí giải đặc biệt” [2, tr.56]. Truyện ngắn *Kiệt tác không người biết* đã thể hiện rất rõ nét luận đề bao trùm ấy thông qua việc phân tích những yếu tố mang màu sắc kỳ ảo trong nhân vật Frenhofer. Như vậy, khi nghiên cứu về nhân vật kỳ ảo Frenhofer trong *Kiệt tác không người biết*, chúng ta có thể thấy được sự thống nhất của nhân vật này trong hệ thống các nhân vật kỳ ảo khác ở việc cùng tập trung thể hiện luận đề của tập truyện.

Tuy nhiên, cùng viết về cái kỳ ảo, nhưng Balzac lại sử dụng rất nhiều motif kỳ ảo khác nhau (Lê Nguyên Cẩn khảo sát và tìm ra tới 13 motif) như: motif “bán linh hồn cho quỷ sứ”; motif thuốc thần rượu quý, motif ma hiện hồn, motif bói toán, motif phân thân... Các motif sử dụng trong các tác phẩm cũng khác nhau về kiểu và số lượng: *Thuốc trường sinh* (6 motif), *Miếng da lừa* (4 motif), *Louis Lambert* (3 motif)... Riêng với *Kiệt tác không người biết*, với nhân vật kỳ ảo Frenhofer, tác giả chỉ sử dụng duy nhất motif phân thân để thể hiện. Sự phân thân ở Balzac mang tính chất không hoàn toàn, kiểu lưỡng diện, không giống thủ pháp phân thân thường gặp trong nghệ thuật, “được thể hiện dưới dạng một nhân vật bị phân làm đôi, hai nửa nhân vật tách rời thành hai nhân vật nói cùng một giọng” [2, tr.88]. Với Frenhofer, sự phân thân này được thể hiện ở hai góc nhìn khác nhau: góc nhìn của những người bình thường (chỉ thấy ở Frenhofer sự điên loạn, khó hiểu) và góc nhìn bởi chính sự tài hoa của nhân vật. Kiểu motif phân thân với hai góc nhìn giống như Frenhofer cũng được bắt gặp tương tự ở Balthazar Claes trong *Đi tìm tuyệt đối*, ở Louis Lambert hay Gambara trong các tác phẩm cùng tên. Các nhân vật này đều có điểm chung ở chỗ: họ đều là những nghệ sĩ tài hoa nhưng bất hạnh, bởi chẳng ai

hiểu được sự tài hoa ấy. Trạng thái điên loạn tạo nên sự mơ hồ và tính vô thức (biểu hiện của cái kỳ ảo mà chúng tôi đã phân tích) của những nghệ sĩ này là khi họ đã nỗ lực hết mình, khát khao sáng tạo hết mình, nhưng lại vô cùng đau khổ và thất vọng khi phát hiện ra chính mình trong một thế giới xa lạ với cái thế giới hiện hữu. Kết cục của họ đều là bi kịch. Tuy nhiên, cũng là motif phân thân – motif kỳ ảo, nhưng trong *Thuốc trường sinh*, nhân vật lại đóng vai trò hai mặt, còn trong *Melmoth quý thiện*, sự phân thân biểu lộ ở dạng đóng kịch của nhân vật.

Từ đó có thể thấy rằng, đặt nhân vật Frenhofer của *Kiệt tác không người biết* trong hệ thống nhân vật kỳ ảo của Balzac, chúng ta vừa thấy được tính hệ thống trong việc thể hiện luận đề chung của *Khảo luận triết học*, mặt khác, những khác biệt trong cách thể hiện motif kỳ ảo dành cho Frenhofer cũng tạo nên nét đặc biệt riêng của Balzac khi xây dựng nhân vật này.

3. KẾT LUẬN

Trong *Prométhée hay cuộc đời Balzac*, A.Maurois đã đưa ra quan điểm: “Trừ Shakespeare là ngoại lệ, không có một nhà văn nào lại trở thành đối tượng của một sự nghiên cứu lớn như vậy cả. Balzac đã được khai thác và còn được tiếp tục tìm kiếm như một vũ trụ” [2, tr.45]. Rõ ràng, tên tuổi Balzac cùng những thành công trong sáng tạo nghệ thuật của ông là những điều không chỉ văn học Pháp mà cả nền văn học thế giới cũng tự hào. Và hiển nhiên, cái kỳ ảo cũng góp phần làm nên thành tố nghệ thuật quan trọng của chủ nghĩa hiện thực Balzac. Nó được thể hiện thành công không chỉ trong tiểu thuyết mà còn trong khá nhiều truyện ngắn, truyện vừa khác của ông. *Kiệt tác không người biết* chính là một trong những ví dụ điển hình.

Hình tượng nhân vật tiêu biểu thể hiện cái kỳ ảo trong *Kiệt tác không người biết* là Frenhofer. Ở nhân vật này, chúng tôi nhận thấy các yếu tố kỳ ảo được thể hiện ở những khía cạnh: nhân vật “siêu nhiên”; nhân vật tồn tại trong trạng thái vô thức và nhân vật có “năng lực ban sự sống cho nhân vật”... Thông qua những phân tích trên, có thể khẳng định rằng, *Kiệt tác không người biết* thực sự là một trong những truyện ngắn kỳ ảo tiêu biểu của H. Balzac. Cái kỳ ảo ở nhân vật không những làm cho câu chuyện thêm phần hấp dẫn mà nó còn có vai trò quan trọng trong việc tổ chức cốt truyện, thúc đẩy mạch truyện đi đến hồi kết từ việc gia tăng không ngừng những yếu tố kỳ bí, hư ảo. Bên cạnh đó, xây dựng nhân vật kỳ ảo Frenhofer, nhà văn Balzac cũng ngầm bày tỏ dụng ý nghệ thuật của mình trong việc thể hiện hiện thực xã hội, con người và cả những trở trở của bản thân cũng như của cả một bộ phận giới nghệ sĩ đam mê sáng tạo nói chung.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. H. De Balzac (2001), *Tấn trò đời* (Tập 15), Lê Hồng Sâm dịch, Nxb Thế giới.
2. Lê Nguyên Cẩn (1999), *Cái kỳ ảo trong tác phẩm Balzac*, Nxb Giáo dục.
3. Hoàng Phê (chủ biên) (2003), *Từ điển tiếng Việt*, Nxb Đà Nẵng.

FRENHOER – FANTASY CHARACTER IN *THE UNKNOWN MASTERPIECE* BY HONORÉ DE BALZAC

Luong Thi Hong Gam

Abstract: *The Unknown Masterpiece* is one of H. De Balzac's virtual short stories. Fantastic in the work is expressed in many ways, in which, Frenhofer is considered a typical fantasy character. The fantasy of Frenhofer's character is expressed in three aspects: "supernatural"; unconscious state and the ability to give life to the character. The successful construction of the fantasy character Frenhofer has contributed an important part to the attractiveness and success of the work.

Keywords: *Frenhofer, character, fantasy, The Unknown Masterpiece, Honoré de Balzac.*

(Ngày Tòa soạn nhận được bài: 14-9-2022; ngày phản biện đánh giá: 06-10-2022; ngày chấp nhận đăng: 13-10-2022)